

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В СВІТЛІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено теоретичні і методологічні аспекти взаємозв'язку і взаємообумовленості демографічних процесів і систем соціального захисту населення. Використовуючи метод аналітичного вирівнювання динамічних рядів, розглянуто тенденції динаміки і закономірності розвитку окремих напрямків демографічних процесів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: демографічні процеси, соціальний захист, система соціального захисту, пенсійне забезпечення.

АННОТАЦИЯ. В статье исследуются теоретические и методологические аспекты взаимосвязи и взаимообусловленности демографических процессов и системы социальной защиты населения. Используя метод аналитического выравнивания динамических рядов, рассматриваются тенденции динамики и закономерности развития отдельных направлений демографических процессов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: демографические процессы, социальная защита, система социальной защиты, пенсионное обеспечение.

ANNOTATION. In article theoretical and methodological aspects of interrelation and interconditionality of demographic processes and systems of social protection of the population are investigated. Using a method of analytical alignment of dynamic numbers, discusses tendencies and models of progress of some areas of demographic processes.

KEYWORDS: demographic processes, social protection, system of social protection, provision of pension.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні орієнтири України, посилення соціальної спрямованості ринкових перетворень вимагають, щоб соціально-економічна політика держави та діяльність уряду щодо її реалізації були направлені на дослідження європейських стандартів у якості життя та загальнолюдських цінностей. Останнє передбачає надійний соціальний захист населення, як один із визначених чинників суспільного добробуту.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженням теоретичних і методологічних проблем взаємозв'язку системи соціально-

го захисту населення і демографічних процесів займаються багато вітчизняних учених. Серед них В. Андріїв, С.І. Бандур, О.Є. Губар, Ю.С. Кононліна, Н.В. Кузменчук, О. Мельник, Б. Надточий, Ю. Павленко, С.В. Сіденко. Проте недостатньо дослідженим в Україні залишається аспект впливу демографічних процесів на формування системи соціального захисту населення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення факторів, які характеризують демографічні процеси і щільно корелюють з формуванням витрат на пенсійне забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природний рух населення, як відомо, відбувається через його народжуваність і смертність. Як свідчить аналіз, проведений на основі офіційних даних Міністерства статистики за період 2000 р. по 2010 р., в Україні відбувається звужене відтворення чисельності населення, яке характеризується тим, що чисельність населення наступних поколінь зменшується порівняно з попереднім. Останнє пояснюється від'ємним співвідношенням динаміки народжуваності і смертності населення. Так, за станом на початок 2011 року чисельність населення становила 46,0 млн осіб, що на 11,37 % менше порівняно з чисельністю в 1991 році р., у якому цей показник був найвищим за попередні роки — 51,9 млн осіб.

Проте не можна не помітити, що темпи скорочення чисельності населення за останні роки уповільнюються. Так, якщо за період з 1995 р. по 2000 р. чисельність населення скоротилась на 3,87 %, з 2000 по 2005 рр. — на 4,83 %, то в період з 2005 по 2010 рр. — лише на 2,75 %. А середньорічні темпи скорочення чисельності населення обчислені за формулою:

$$\bar{I} = \sqrt[n-1]{\frac{I_{зл.}}{I_{бз.}}},$$

де $\bar{I}$ — середньорічний темп зростання (зменшення) досліджуваного показника;

$I_{зв}$ — обсяг досліджуваного показника в звітному році, осіб;

$I_{бв}$ — обсяг досліджуваного показника в базисному році, осіб.

n — кількість років у досліджуваному періоді;

За визначеними періодами відповідно становить — 0,95 %; 1,19 % і 0,68 %.

Рівняння, яке характеризує тенденцію динаміки зростання (зменшення) чисельності населення, обчислене за період з 2000 по 2010 р.р. за методикою аналітичного вирівнювання динамічних рядів, має наступний вигляд:

$y_t = 47,45 - 0,3591t$ (млн осіб). Отже, в період з 2000 по 2010 рр. чисельність населення України щорічно скорочувалось у середньому на 359,1 тис. осіб. Якщо допустити, що ця тенденція динаміки зміни чисельності населення збережеться в майбутньому, то в 2025 році чисельність населення країни становитиме 40,27 млн осіб, а в 2050 р. — 31,29 млн осіб.

З практичної точки зору, динаміка зростання (зменшення) чисельності населення спричиняється співвідношенням темпів зростання народжуваності і зменшенням темпів смертності останнього.

У табл. 1 наведено результати аналітичного вирівнювання динамічних рядів народжування, смертності і природного приросту чисельності населення країни за період з 2000 по 2010 рр.

Таблиця 1

**ПАРАМЕТРИ РІВНЯНЬ, ОТРИМАНІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
АНАЛІТИЧНОГО ВИРІВНЮВАННЯ РЯДІВ ДИНАМІКИ ЗРОСТАННЯ
(ЗМЕНШЕННЯ) ЧИСЕЛЬНОСТІ НАРОДЖЕНИХ, ПОМЕРЛИХ
І ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ ЗА 2000—2010 РР.**

Рівняння	Параметри рівнянь, тис. осіб
1. Чисельності народжених	$y_{1t} = 437,03 + 13,83t$
2. Чисельності померлих	$y_{2t} = 754,99 - 1,755t$
3. Чисельність природного приросту населення	$y_{3t} = -317,94 + 15,510t$

Виходячи із розрахунків, можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду чисельність народжених щорічно зростала в середньому на 13,831 тис. осіб, а чисельність померлих відповідно скорочувалась на 1,755 тис. осіб. Це зумовило зростання природного приросту чисельності населення на 15,51 тис. осіб. На перший погляд показники, що характеризують динаміку зростання (зменшення) чисельності народжених і померлих дають підстави зробити позитивний висновок: за період з 2000 р. по 2010 р. народжуваність населення України, зростала на 33,08 %, а смертність скоротилась на 6,78 %. Проте, при цьому необхідно мати на увазі, що наведені дані свідчать лише про загальну тенденцію народжуваності і смертності. Водночас аналіз наведених даних дає підстави зробити висновок, що таке співвідношення щодо темпів динаміки зростання народжуваності і скорочення смертності не забезпечує навіть простого відтворення

загальної чисельності населення країни. Так, наприклад, приріст чисельності населення за даними розрахунками з року в рік скорочується: в 2000 р. він становив 373,0 тис. осіб, а в 2010 р. — лише 194,2 тис. осіб, тобто скоротився на 47,94 %.

Як відомо, основним чинником, який спричиняє негативну тенденцію динаміки зростання чи зменшення чисельності населення, є динаміка співвідношення коефіцієнтів народжуваності і смертності. Розрахунки показують, що в динаміці цього співвідношення спостерігається позитивна тенденція. Так, темп динаміки зростання коефіцієнта народжуваності за досліджуваний період становить 42,31 %, а динаміки зменшення коефіцієнта смертності — 0,65 %.

Як свідчать статистичні дані, коефіцієнт смертності населення до цього часу залишається надто високим. У 2010 р. він перевищував коефіцієнт народжуваності в 1,38 разу.

Проте характерним для цього порівняння є те, що відхилення коефіцієнта смертності від коефіцієнта народжуваності з року в рік скорочується: у 2000 р. на одного народженого приходилось 1,97 осіб померлих, тоді як у 2010 р. — лише 1,37 осіб.

У соціальній структурі чисельності пенсіонерів властиві істотні коливання в часі (табл. 2).

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ І СТРУКТУРИ ПЕНСІОНЕРІВ
ЗА 2000 І 2010 РР.**

Вікові групи	Роки		2010 р. до 2000 р., %	Структура чисельності пенсіонерів, %	
	2000 р.	2010 р.		2000 р.	2010 р.
Всього пенсіонерів, тис. осіб	14 530	13 730	94,63	100,00	100,00
у тому числі: — за віком	10 424	10 558	101,29	71,74	76,79
— за інвалідністю	2005	1537	76,81	13,80	11,18
— у разі втрати годувальника	1155	838	71,55	7,95	6,09
— за вислугу років	517	627	101,62	3,56	4,56
— отримують соціальні пенсії	429	189	44,06	2,45	1,38
— чисельність пенсіонерів на 1000 населення	292,4	298,3	102,02	—	—

Проведений аналіз показує, що: загальна чисельність пенсіонерів протягом 2000—2010 р.р. скоротилася на 5,37 %, у тому числі пенсіонерів за інвалідністю — на 23,19 %; у разі втрати годувальника — на 28,15 %; тих, хто отримує соціальні пенсії — на 55,94 %. Водночас динаміка чисельності пенсіонерів характеризується незначним зростанням чисельності пенсіонерів за вислугу років (на 1,62 %) і тих, хто отримує пенсію за віком (на 1,29 %).

Аналіз свідчить про те, що провідне місце в структурі чисельності пенсіонерів належить пенсіонерам за віком, частка чисельності яких у 2010 р. досягла 76,79 %, а частка чисельності пенсіонерів, вихід яких на пенсію не зумовлена віком, становить 23,21 %, тобто близько третьої частини усіх пенсіонерів. Останнє ще раз переконує, що вивчення процесу старіння населення, його динаміки і структури за ознакою чисельності пенсіонерів було б помилковим.

Важливою складовою соціальної політики держави, яка безпосередньо впливає на динаміку демографічних процесів, є створення і функціонування системи соціального захисту населення.

В узагальненому вигляді, система соціального захисту має вирішувати два соціально-економічних важливих завдання: по-перше, вона повинна забезпечити збереження та повне відтворення працездатності активної частини населення; по-друге — повинна гарантувати матеріальне забезпечення громадян, котрі з тих чи інших причин втратили працездатність.

Складовими системи соціального захисту населення, які щільно корелюють з демографічними процесами, є: виплати допомоги сім'ям з дітьми та малозабезпеченим сім'ям; соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; страхування на випадок безробіття; соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності; матеріальне забезпечення населення в старості (пенсійне забезпечення) тощо.

Розглянемо в цьому контексті статистичні матеріали, які характеризують стан розвитку соціального захисту населення за останні 8—10 років. Розрахунки показують: обсяги витрат на соціальний захист протягом 2002—2010 рр. зросли в 24 рази, з 12 643,9 млн грн у 2002 р. до 78 775,4 млн грн у 2009 р. При цьому середньорічний темп приросту становить 29,87 %, що в 1,13 разу вище середньорічних темпів приросту загальних витрат бюджету (26,36 %). Це зумовило зростання частки витрат на соціальний захист у структурі загальних витрат із 20,96 % до 25,39 %.

Як відомо, чинниками формування загального абсолютного обсягу витрат на соціальний захист є чисельність населення і якісний (відносний) показник — обсяг витрат у розрахунку на душу населення.

Величину впливу чисельності населення, як одного з факторів демографічного процесу і обсягу витрат на соціальне забезпечення і соціальний захист, можна визначити за наступною методикою. Оскільки темпи динаміки зростання загального абсолютного обсягу цих витрат залежать від темпів зростання чисельності населення і темпів зростання (зменшення) витрат на соціальне забезпечення і соціальний захист у розрахунку на душу населення, що склалися в досліджуваному періоді, то загальний (агрегатний індекс) темпів динаміки зростання загального абсолютного обсягу витрат буде представлений формулою:

$$I_{\text{заг.}} = I_{\text{чн.}} \times I_{\text{ср.зн.}}$$

де $I_{\text{заг.}}$ — індекс темпів динаміки зростання (зменшення) загального абсолютного обсягу витрат на соціальний захист;

$I_{\text{чн.}}$ — індекс темпів динаміки зростання (зменшення) чисельності населення;

$I_{\text{ср.зн.}}$ — індекс темпів динаміки зростання (зменшення) витрат у розрахунку на душу населення.

Використовуючи метод поділу загального (агрегатного) індексу на складові, визначимо вплив кожного із досліджуваних факторів на динаміку загального обсягу витрат на соціальний захист.

Аналіз впливу факторів свідчить, що за рахунок зростання обсягу останніх у розрахунку на душу населення загальний абсолютний обсяг витрат удосліджуваному періоді зріс у 6,52 разу, а за рахунок чисельності населення скоротився на 4,17 %.

Розрахунки показують, що абсолютний приріст витрат на соціальний захист населення за період з 2001 р. по 2010 р. становить 66 161,5 млн грн, у тому числі за рахунок зростання якісного фактора, а саме обсягу витрат у розрахунку на душу населення, витрати зросли на 66 687,12 млн грн, а за рахунок скорочення кількісного фактора — чисельності населення — зменшилися на 525,56 млн грн.

Розглянемо на прикладі пенсійного забезпечення закономірності динаміки розвитку останнього, які притаманні також іншим складовим.

Як відомо, обсяг витрат на пенсійне забезпечення формується на основі чисельності пенсіонерів за категоріями, їх структури і розміру пенсії у розрахунку на одного пенсіонера.

У табл. 3 наведено дані про розміри середньої місячної пенсії за категоріями пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду. Ці дані свідчать, що розмір середньої місячної пенсії всіх пенсіонерів на початку 2010 р. був в 11,94 разу більший ніж на початку 2001 р., у тому числі пенсіонерів за віком — у 12,20 разу, за інвалідністю — у 8,98 разу, втрати годувальника — у 12,64 разу, за вислугу років — у 10,49 разу і пенсіонерів, які отримують соціальну пенсію — у 14,20 разу.

Розрахунки, здійснені на основі статистичних даних про чисельність пенсіонерів за категоріями і середній розмір їх місячної пенсії, показують, що загальний абсолютний обсяг витрат на пенсійне забезпечення у період з 2001 р. по 2010 р. зріс у 11,29 разу, окремо за категоріями пенсіонерів: пенсіонерів за віком — у 12,32 разу, за інвалідністю — у 6,69 разу, втрати годувальника — у 9,34 разу, за вислугу років — в 11,91 разу і тих, хто отримує соціальну пенсію — у 5,66 разу.

Таблиця 3

**ДИНАМІКА СЕРЕДНЬОГО РОЗМІРУ ПРИЗНАЧЕНИХ МІСЯЧНИХ ПЕНСІЙ
ЗА 2001 І 2010 РР. НА 1 СІЧНЯ ВІДПОВІДНОГО РОКУ, грн**

Вікові групи	Середній розмір місячної пенсії		2001 р. до 2010 р., раза
	2001 р.	2010 р.	
Всього	83,7	999,0	11,94
у т.ч. пенсіонерам:			
— за віком	85,2	1 039,6	12,20
— за інвалідністю	94,5	848,8	8,98
— втрати годувальника	61,0	771,2	12,64
— за вислугу років	105,8	1 104,2	10,44
— отримують соціальну пенсію	43,7	620,6	14,2

Водночас змінилася структура витрат на пенсійне забезпечення за категоріями пенсіонерів. Так, протягом досліджуваного періоду в загальних абсолютних витратах зросла частка витрат на оплату пенсій пенсіонерам за віком — на 7,89 пункти. На 5,39 пункти знизилася частка витрат на оплату пенсій пенсіонерам за інвалідністю. Щодо частки витрат на надання пенсій іншим категоріям пенсіонерів — спостерігалось незначне зменшення.

Результати поділу загального індексу на складові свідчать, що за рахунок зростання розміру середньомісячної пенсії, загальний абсолютний обсяг витрат на пенсійне забезпечення населення за період з 2001 р. по 2010 р. зріс в 11,94 разу, а за рахунок зміни структурного фактора в 1,05 разу. Водночас, за рахунок скорочення кількісного фактора — загальної чисельності пенсіонерів — скоротився на 5,03 % . Абсолютний приріст витрат на пенсійне забезпечення за рахунок наведених факторів становить: за рахунок зростання розміру середньомісячної пенсії — на 41 766,6 млн грн, за рахунок зміни структури чисельності пенсіонерів за категоріями — на 8 394,6 млн грн, а за рахунок скорочення чисельності пенсіонерів — зменшився на 7 355 млн грн.

Висновки з проведеного дослідження. Аналогічні розрахунки поділу загального агрегатного індексу витрат за окремими категоріями пенсіонерів показують:

— зростання розміру середньомісячної пенсії пенсіонерів за віком сприяло зростанню витрат на пенсійне забезпечення останніх у 12,20 разу, а збільшення чисельності пенсіонерів цієї категорії зумовило зростання витрат на 2,62 %; пенсіонерів за вислугу років — відповідно в 10,44 разу і на 14,13 %;

— зростання розміру середньомісячної пенсії пенсіонерів по інвалідності забезпечило збільшення витрат на забезпечення пенсіями — у 8,98 разу; водночас скорочення чисельності пенсіонерів цієї категорії зумовило зменшення витрат на 25,56 %; а витрати на забезпечення пенсіонерів при втраті годувальника і тих, хто отримує соціальні пенсії, відповідно — у 2,64 разу і в 6,09 % і 6,20 разу і 60,09 %.

Таким чином, поділ загального (агрегатного) індексу на взаємопов'язані складові індекси дає підстави зробити висновок про те, що вирішальним фактором, який зумовлює темпи динаміки зростання загального абсолютного обсягу витрат на пенсійне забезпечення, являється збільшення розміру середньої місячної пенсії в розрахунку на одного пенсіонера.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV // Податки та бухгалтерський облік. — 2003. — № 70.

2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV // Податки та бухгалтерський облік. — 2003. — № 75.

3. Давидюк О.О. Світовий дослід фінансування соціальних виплат / О.О. Давидюк [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua>.

4. Мельник О.М. Реформування пенсійного забезпечення в Україні / О.М. Мельник // Фінанси України. — 2010. — № 4. — С. 32—38.

5. Сальникова Т. Пенсійне забезпечення: світовий досвід / Т. Сальникова // Вісн. Пенсійного фонду України. — 2008. — № 7. — С. 24—27.

6. Соколик М.П. Методологія моделювання пенсійного забезпечення на заощаджу вальних засадах. / М.П. Соколик // Економіка і прогнозування. — 2000. — №1. — С. 42—59.

7. Розвиток систем соціального захисту в умовах глобалізації економіки: Автореф. дек. д-ра екон. наук:08.05.01. / С.В. Сіденко. — К., 1999. — 30 с.

Статтю подано до редакції 08.10.2012 р.

УДК 339.5

Гречкосій М.О., аспірант,
Магнітогорський державний університет ім. Г.І. Носова,
Аронова Н.О., магістр,
Український державний університет фінансів
та міжнародної торгівлі

ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЇ, ІННОВАЦІЙНОГО ПРОДУКТУ, ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ. Розглянуто деякі аспекти інноваційного розвитку продукту та підприємства. Розглянуто інноваційну модель розвитку підприємництва та узагальнено стратегічні напрямки інноваційної діяльності підприємств.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інновація, інноваційний продукт, інноваційне підприємство.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрены некоторые аспекты инновационного развития продукта и предприятия. Рассмотрены инновационную модель развития предпринимательства и обобщены стратегические направления инновационной деятельности предприятий.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инновация, инновационный продукт, инновационное предприятие.